

Analytical Comparison of Some Characteristics of the Thomistic Theology of Karl Rahner and Jean-Luc Marion

Ali Sanaee*

Abstract

Rahner and Marion are prominent contemporary theologians who reinterpret the Thomistic tradition through the lens of Heidegger's phenomenology. This article will describe some of the main aspects of Rahner's and Marion's Thomistic theology and ultimately compare their perspectives on the relationship between philosophy and religion. Regarding Heidegger's phenomenology, Rahner introduces the term pre-conceptual understanding, concluding that the dynamic activity of reason in the Thomistic tradition—rooted in sensory data and abstractive knowledge—is enabled by a prior (pre-reflective) understanding of God, which man implicitly acknowledges through every proposition. Marion, from a different angle, seeks to establish a dialogue between the Thomistic tradition and Heidegger's philosophy. By proposing the concept of the saturated phenomenon and adopting a phenomenological approach to love, he argues that in divine revelation, any epistemological horizon and human priority collapse. He analyzes the concept of Analogy in Thomism through the lens of Apophatic theology, finding a way to circumvent metaphysics, which is a hallmark of postmodern theology. These two thinkers have expanded the possibilities of Thomistic theology in light of Heidegger's phenomenology, serving as an instructive example of how to reinterpret tradition in the context of contemporary trends.

Keywords: Karl Rahner, Jean Luc Marion, Preconceptual understanding, Saturated phenomenon, Thomistic theology.

* Associate Professor, Department of Theology (Religions and Mysticism), Semnan University, Semnan, Iran, sanaee@semnan.ac.ir

Date Received: 28/07/2025, Date of Acceptance: 05/09/2025

 Copyright©2010, Iranian Association for Philosophy of Religion. This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA94042, USA.

Analytical Comparison of Some Characteristics of the Thomistic Theology of Karl Rahner and Jean-Luc Marion

Extended abstract

Rahner and Marion are prominent contemporary theologians who reread the Thomistic tradition in the light of Heidegger's phenomenology. In this article, we will describe some of the main aspects of Rahner's and Marion's Thomistic theology and finally compare their perspectives on the relationship between philosophy and religion. Concerning Heidegger's phenomenology, Rahner proposes the term pre-conceptual understanding and concludes that the dynamic activity of reason in the Thomistic tradition, which is based on sensory data and abstractive knowledge, is made possible by a prior (pre-reflective) understanding of God, that man implicitly acknowledges the infinite by issuing every proposition. Marion, from another angle, attempts to establish a dialogue between the Thomistic tradition and Heidegger's philosophy, and by proposing the concept of the saturated phenomenon and adopting a phenomenological approach to love, he claims that in the divine revelation, any epistemological horizon and priority of human will collapse. He analyzes the concept of Analogy in Thomism from the perspective of apophatic theology and finds a way to avoid metaphysics as one of the characteristics of postmodern theology. These two thinkers have liberated the possibilities of Thomistic theology in the light of Heidegger's phenomenology, which can be an instructive example of rereading tradition in the light of contemporary trends.

By examining Marion's theological views as a postmodern thinker, one can still understand the continuity of Rahner's philosophy and the need of contemporary man for it. Of course, Marion has adopted two distinct positions in relation to Rahner in different stages of his thought, each of which is explained by the influences he has accepted from other thinkers. Although Marion, under the influence of Hans Urs von Balthasar, distances himself from philosophy in the first period of his thinking and takes the side of theology, ultimately a theological turn occurs in his phenomenology and, along with Rahner, he seeks to create a constructive interaction between philosophy and Catholic theology. He considers man as open to infinity and, like Rahner, believes in the harmony of reason and faith. The main issue of the present article is to examine the basic conceptual network of Rahner's and Marion's thought and to make a comparison between these two thinkers. It will be clear in the following that Rahner and Marion each liberate the possibilities hidden in Thomistic theology from a specific angle, and this will be explained by referring to phrases from the

Summa Theologica. Although the conceptual network and terminology of Rahner and Marion in theological discussions are different, they both believe that, considering the secular trends in the contemporary world, the church should present its teachings according to the common sense of the time, to establish a fit between the Gospel and new situations. Another commonality between Marion and Rahner, which is the author's motivation for comparing these two thinkers, is that both are influenced by the Thomistic tradition and Heidegger's phenomenology. Although for Rahner, the dynamic nature of reason in the Thomistic tradition is considered, and for Marion, the Neoplatonic implications of this theological tradition are considered, each of which opens a new horizon for the contemporary reader. Since in the history of philosophy we always witness a return to the thought of the past, the present article can represent a rereading of the tradition in the light of contemporary trends.

Rahner and Marion are Catholic theologians who analyze the Thomistic tradition through the influence of Heidegger's phenomenology, emphasizing the necessity of philosophical scrutiny. For the Iranian Muslim thinker, this approach can confirm the possibility of rereading the tradition with a new language that aligns with the requirements of the contemporary era and serves as a model in this field. The present article innovatively deals with the theological analysis of Rahner and Marion from the perspective of Intentionality, comparing the conceptual network of these two thinkers. One point that underscores the originality of this article is the reference to the possibility of two readings of Thomistic theology that Rahner and Marion offer using Heidegger's phenomenology. Comparing the views of Rahner and Marion leads us to two rational and tasteful origins in Thomism that can potentially be seen in some of Aquinas's statements. Through a comparative analysis of the conceptual network of these two thinkers, the author aims to reveal the possibilities hidden in Thomistic theology, which has become a basis for rereading the tradition in light of a new perspective.

References

- Adams, Nicholas (2000). "The Present Made Future: Karl Rahner's Eschatological Debt to Heidegger", *Faith & philosophy: Journal of the Society of Christian Philosophers*, Vol. 17, Iss. 2, Article 3, pp. 191-211.
- Aquinas, Thomas (1947). *Summa Theologica*, trans by: Fathers of the Dominican Province, Petersburg: Benziger Bros.
- Brentano, Franz (1982). *Descriptive psychology*, Translation and Edition by: Benito Muller, London and New York: Routledge.
- Charlsworth, M. J. (2018). *Philosophy and Religion: from Plato to Postmodernism*, trans by: Ali

- Sanaee, Semnan: Semnan University press. [in Persian]
- Dionysius (2021). *On The Divine Names and The Mystical Theology*, Introduction by Clarence Edwin Rolt, Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library.
- Fritz, Peter Joseph (2012). "Karl Rahner Reapeted in Jean-Luck Marion", *Theological Studies*, Vol. 73, pp. 313-338.
- Heidegger, Martin. (1969). *Identity & Difference*, trans by: Joan Stambaugh, New York and London: Harper & Row publishers.
- Heidegger, Martin (2010). *Sein und Zeit*, trans by: Abdolkarim Rashidian, Tehran: Nashr-e Ney. [in Persian]
- Husserl, Edmund (2005). *Cartesianische Meditationen*, trans by: Abdolkarim Rashidian, Tehran: Nashr-e Ney. [in Persian]
- Ikhany, Mohmmad (2003). *Historie de la Philosophie du Moyen Age et de la Renaissance*, Tehran: Entesharat-e Samt. [in Persian]
- Kant, Immanuel (1998). *Critique of Pure Reason*, trans by: Allen W. Wood, Cambridge: Cambridge University Press.
- Leung, King-Ho (2022). "Sartre and Marion on Intentionality and Penomenality", *Theory, Culture and Society*, Vol. 39, No. 1, pp. 41-60.
- Lyons, N. E. (2014). *Being is Double; Jean-Luc Marion and John Milbank on God, Being and Analogy*, The thesis of Master Art in School of Philosophy, Available (3 september 2025): <https://acuresearchbank.acu.edu.au/download/0fb3f866039ffdf521cc59facd325cc134b3b6c53dea7f5592625ceb99666528/1691005/LYONS2014.pdf>
- Macquarrie, John. M. (2018). *Heidegger and Christianity: The Hensley Henson*, trans by: Shahab al-ddin Abbasi, Tehran: Ketab-e Parseh. [in Persian]
- Olia, Masoud (2016). *Discovering the Other with Levinas in his Native Language*, Tehran: Nashr-e Ney. [in Persian].
- Rahner, Karl (1966). "The Concept of Mystery in Catholic Theology", *Theological Investigations*, IV, London: Darton, Longman and Todd, pp. 36-73.
- Rahner, Karl (1968). *Hearers of the Word*, trans by: Michael Richards, New York: Herder and Herder.
- Rahner, Karl (1969). "The Concept of Existential Philosophy in Heidegger", trans by: Andrew Tallon, *Philosophy Today* (13), pp. 126-137.
- Marion, Jean Luck (1982). *God without Being*, trans by: Thomas A. Carlson, Chocago: University of Chicago Press.
- Marion. Jean Luck (2001). *The Idol and Distance*, trans by: T. Carlson, New York: Fordham University Press.
- Marion, Jean Luck (2002a). *Being given: Toward a Phenomenology of Givenness*, trans by: J. Kosky, Stanford: Stanford University Press.
- Marion, Jean Luck (2002b). *In Excess: Studies of Saturated Phenomena*, trans by: R. Horner and V. Berraud, New York: Fordham University Press.

- Marion, Jean Luck (2003). "Unspoken: Apophasis and the Discourse of Love", *Annual Papers Conference of Proceeding of the American Catholic Philosophical Association*, Vol. 76, pp. 39-56.
- Martis, Jean Luck (1996). "Thomistic Esse- Idol or Icon? Jean-Luc Marion's God without Being", *Journal of Pacifica*. Vol. 9(1), pp. 55-68.
- Mason B. M. (2014). "Saturated Phenomena, the Icon, and Revelation: A Critique of Marion's Account of Revelation and the Redoubling of Saturation", *Journal of Aporia*, 24(1), pp. 25-38.
- Sartre, Jean Paul (1956). *Being and Nothingness: A Phenomenological Essay on Ontology*, trans by: Hazel E. Barnes, New York: A Washington Square Press.
- Webster, John (2015). "What Makes Theology Theological?", *Journal of Analytic Theology*, Vol. 3, May, pp. 17-28.

مقایسه تحلیلی برخی از شاخصه‌های الهیات تومیستی کارل رانر و ژان لوک ماریون

علی سنایی*

چکیده

رانر و ماریون از الهیدان‌های برجسته معاصر هستند که سنت تومیستی را در پرتو پدیدارشناسی هایدگر بازخوانی می‌کنند. در این نوشتار، برخی از شاخصه‌های الهیات تومیستی رانر و ماریون را به روش توصیفی-تحلیلی تبیین و درنهایت زاویه دید آنها را درخصوص رابطه فلسفه و دین مقایسه می‌کنیم. رانر با نظر به پدیدارشناسی هایدگر، اصطلاح ادراک پیشامفهوم را مطرح می‌کند و به این نتیجه می‌رسد که فعالیت پویای عقل در سنت تومیستی که ابتدای بر داده‌های حسی و معرفت انتزاعی دارد، با فهم پیشینی (ماقبل تأملی) از خداوند ممکن می‌شود و انسان با صدور هر گزاره‌ای، امر نامتناهی را تلویحاً تصدیق می‌کند. ماریون از زاویه‌ای دیگر به ایجاد گفت‌وگو بین سنت تومیستی و فلسفه هایدگر می‌پردازد و با طرح مفهوم پدیده اشباع‌شده و اتخاذ رویکرد پدیدارشناسانه به عشق، ادعا می‌کند که در انکشاف الهی، هرگونه افق معرفتی و پیشینی انسان در هم می‌شکند. او از زاویه الهیات سلبی، مفهوم آنالوژی در تومیسم را تحلیل می‌کند و راهی برای اجتناب از متافیزیک به‌عنوان یکی از شاخصه‌های الهیات پسامدرن می‌یابد. این دو متفکر به آزادسازی امکاناتی از الهیات تومیستی در پرتو پدیدارشناسی هایدگر پرداخته‌اند که می‌تواند مصداق آموزنده بازخوانی سنت در پرتو جریانات معاصر باشد.

کلیدواژه‌ها: کارل رانر، ژان لوک ماریون، ادراک پیشامفهوم، پدیده اشباع‌شده، الهیات تومیستی.

* دانشیار گروه الهیات (ادیان و عرفان)، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران، sanaee@semnan.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۵/۰۶، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۱۴

۱. مقدمه

با بررسی دیدگاه‌های الهیاتی ماریون به‌عنوان متفکر پسامدرن، همچنان می‌توان تداوم فلسفه رانر و نیاز انسان معاصر به آن را دریافت. البته ماریون در مراحل مختلف فکری خود در رابطه با رانر دو موضع متمایز را اتخاذ کرده که هر کدام با توجه به تأثیراتی از سایر متفکران پذیرفته است، تبیین می‌شود. با اینکه ماریون در دوره اول تفکرش تحت تأثیر بالتاسار بین فلسفه و الهیات فاصله می‌اندازد و جانب الهیات را می‌گیرد، ولی نهایتاً در پدیدارشناسی او گشت فکری رخ می‌دهد و همگام با رانر درصدد ایجاد تعامل سازنده بین فلسفه و الهیات کاتولیک برمی‌آید. او انسان را گشوده به نامتناهی می‌انگارد و مثل رانر به هماهنگی عقل و ایمان قائل می‌شود. مسأله اصلی نوشتار حاضر این است که ضمن بررسی شبکه مفهومی اصلی اندیشه رانر و ماریون، مقایسه‌ای بین این دو متفکر انجام گیرد. در ادامه مشخص می‌شود که رانر و ماریون هر کدام از زاویه‌ای خاص امکانات نهفته در الهیات تومیستی را آزادسازی می‌کنند و این امر با رجوع به عباراتی از کتاب جامع الهیات، تبیین خواهد شد. هر چند شبکه مفهومی و اصطلاحات رانر و ماریون در مباحث الهیاتی متفاوت است، ولی هر دو معتقدند که با توجه به گرایش‌های سکولار در دنیای معاصر، کلیسا باید آموزه‌های خود را حسب عرف عام یا شعور متعارف زمانه ارائه کند تا از این طریق بین انجیل و موقعیت‌های نوین تناسب برقرار شود. وجه اشتراک دیگر ماریون و رانر که انگیزه نگارنده برای مقایسه این دو متفکر می‌باشد، این است که هر دو متأثر از سنت تومیستی و پدیدارشناسی هایدگر هستند. برای رانر، ماهیت پویای عقل در سنت تومیستی و برای ماریون، دلالت‌های نوافلاطونی این الهیات مورد توجه قرار می‌گیرد که هر کدام افقی نو را فراروی مخاطب معاصر می‌گشاید. از آنجا که در تاریخ فلسفه همواره شاهد بازگشت به اندیشه گذشتگان هستیم، مقاله حاضر می‌تواند بیانگر بازخوانی سنت در پرتو جریانات معاصر باشد. هر چند رانر و ماریون الهیدان کاتولیک هستند و به اقتضای تأثیرپذیری از پدیدارشناسی هایدگر سنت تومیستی را تحلیل می‌کنند، ولی علاوه بر ضرورت باریک‌اندیشی فلسفی، برای متفکر مسلمان ایرانی می‌تواند مؤید امکان بازخوانی سنت با زبانی نو و همگام با اقتضانات دوره معاصر و همچنین الگویی در این زمینه باشد.

۲. پیشینه تحقیق

در زبان انگلیسی، مقالات متعددی درباره ماریون و رانر به‌صورت مجزا و غیرمقایسه‌ای نوشته

شده که برخی از مهم‌ترین آنها در بخش منابع این نوشتار قابل ملاحظه است. مقاله‌ای که به مقایسه دیدگاه ماریون و رانر می‌پردازد، از فریتز با عنوان «Karl Rahner Repeated in Jean-Luc Marion» است که برخی از محورهای آن مورد استناد نویسنده این سطور قرار گرفت. در این مقاله صرفاً به این نکته پرداخته می‌شود که ماریون در دوره اول تفکر خود تحت تأثیر بالتاسار، الهیات را مستقل از فلسفه می‌داند و به‌همین خاطر روش او متفاوت از رانر است. وجه تمایز رویکرد نگارنده این سطور با مسأله فریتز، پرداختن به زاویه دید متفاوت رانر و ماریون درباره سنت تومیستی است؛ به‌طوری‌که هر کدام از وجوه متمایز امکانات نهفته در الهیات آکویناس را از منظر پدیدارشناسی هایدگر آشکار می‌سازند. در زبان فارسی، مقالاتی از دکتر سنایی درباره ادراک پیشامفهوم‌ی کارل رانر، مقایسه رانر و اریک فروم در مبحث آخرالزمان و پدیدارشناسی عشق ماریون نوشته شده، ولی در هیچ‌کدام مقایسه رانر و ماریون مطرح نظر نبوده است.

۳. نوآوری

نوشتار حاضر به مقایسه الهیات رانر و ماریون می‌پردازد که در قیاس با مقالات موجود، موضوعی بدیع است. ازسوی دیگر، پرداختن به تحلیل الهاتی رانر و ماریون از حیث التفاتی و مقایسه شبکه مفهومی این دو متفکر، وجوه دیگری از نوآوری مقاله حاضر است. از دیگر نکاتی که بر بدیع بودن نوشته حاضر صحنه می‌گذارد، اشاره به امکان دو خوانش از الهیات تومیستی است که رانر و ماریون با استفاده از پدیدارشناسی هایدگر ارائه می‌دهند. مقایسه دیدگاه رانر و ماریون ما را به دو خاستگاه عقلانی و ذوقی در تومیسیم رهنمون می‌سازد که بالقوه در برخی از عبارات آکویناس دیده می‌شود. نویسنده این سطور با تحلیل مقایسه‌ای شبکه مفهومی این دو متفکر در تلاش است که امکانات نهفته در الهیات تومیستی را که مبنایی برای بازخوانی سنت در پرتو منظر نوین شده است، آشکار کند.

۴. رویکرد نقادانه رانر به معرفت‌شناسی کانت

نقد کانت بر الهیات طبیعی مواضع الهیاتی مختلفی را در اندیشه غربی برانگیخته است. از میان انواع الهیاتی که پیرو اتخاذ رویکرد انتقادی به معرفت‌شناسی کانت شکل گرفته است، می‌توان به الهیات شلایرماخر، کیرکگارد، جوزف مارشال، موریس بلوندل و کارل رانر اشاره کرد. در

این مجال، برحسب موضوعیت الهیات رانر، بعد از نگاه اجمالی به اندیشه کانت، به بحث اصلی خود بازمی‌گردیم.

به نظر کانت، ایده‌های عقل محض مانند خدا، اختیار و جاودانگی نفس صرفاً نقش تنظیم‌بخش معرفت نظری را دارند؛ یعنی به‌جای تصدیق واقعیت عینی آنها، باید به‌گونه‌ای عمل کرد که گویی وجود دارند (Kant, 1998: A642-3/ B670-1). این ایده‌ها کارکرد سلبی پیدا می‌کنند و برای تعیین مرزهای دانش به‌کار می‌آیند. مهم‌ترین پیامد رویکرد «چنان‌که گویی» کانت به تصورات عقل محض، در حوزه فلسفه دین لادری‌گرایی است. وقتی عقل نظری نتواند وجود خداوند را اثبات کند، بالطبع امکان انکار آن را هم نخواهد داشت و بهترین رویکرد این است که درباره واقعیت عینی آن نگیاناً و اثباتاً از صدور حکم امتناع ورزد. در مواجهه با نقد عقل محض کانت، ازیک‌سو با رویکرد شلایرماخر مواجه هستیم که بر بُعد عاطفی و تجربی دین تأکید می‌کند تا تخصصاً امر دینی را از انتقادات کانت بر الهیات طبیعی مصون بدارد و ازسوی دیگر با اندیشه کیرکگارد مواجه هستیم که لوازم منطقی لادری‌گرایی کانت را بسط می‌دهد (چارلزورث، ۱۳۹۶: ۱۳۲). شق ثالثی هم وجود دارد که متافیزیک را مانند کانت صرفاً به‌عنوان تمایل طبیعی لحاظ نمی‌کند، بلکه درصدد ارائه نوعی فلسفه دین است که فاصله بین عقل و ایمان را بردارد. رانر از زاویه تومیستی، وجه استعلایی معرفت بشری را با درک پیشامفهوم‌ی از خداوند تبیین می‌کند.

۵. ادراک پیشامفهوم‌ی از خداوند

به عقیده هایدگر، متافیزیک تا آنجا که به دنبال مفهوم کلی وجود است، انتولوژی و از آن جهت که در پی علت و اساس کلی برای وجود است، الهیات نامیده می‌شود؛ بنابراین تمام فلسفه‌ها از افلاطون و ارسطو گرفته تا عصر حاضر انتوتولوژیکال هستند. البته هایدگر معتقد است که تمام فلسفه‌ها تا زمان او انتوتولوژیکال هستند، ولی خودش ادعای فراروی از این میراث را دارد. به‌زعم رانر، تلاش هایدگر برای اجتناب از انتوتولوژی، در حد یک ادعا باقی می‌ماند؛ یعنی هایدگر نیز ناخواسته به دام انتوتولوژی می‌افتد. در واقع به نظر رانر، برای انتولوژی در هر شکل ممکن، گریز و گزیری از الهیات نیست (Rahner, 1969: 128).

اینکه دازاین از هستی می‌پرسد به‌خاطر درک پیشینی او از آن است. البته درک پیشینی از هستی را نباید از زاویه معرفت‌شناسانه فهمید، بلکه در بستر وجودشناسی بنیادین به معنای

درک ماقبل تأملی یا پیشامفهومی است (هایدگر، ۱۳۸۹: ۲۰۲-۲۰۱). رانر با الهام از این رویکرد و همچنین با بهره‌گیری از مفهوم تومیسم استعلایی که جوزف مارشال مطرح کرده بود، به این نتیجه می‌رسد که اگر انسان درک پیشامفهومی از مطلق یا خداوند نداشت، به هیچ معرفت جزئی و کلی از جهان دست نمی‌یافت (Rahner, 1968: 58). هایدگر معتقد بود که انسان با یافتن حال اضطراب با هستی به ما هو هستی مواجه می‌شود. توضیح اینکه ترس موضوع دارد، ولی اضطراب فاقد ابژه است و هرگاه انسان با جهان در تمامیتش روبه‌رو می‌شود و از سر حیرت این سؤال را می‌پرسد که «چرا اشیاء هستند درحالی که می‌توانستند نباشند»، دچار اضطراب وجودی شده است. اضطراب موجب استعلای دازاین به عدم است و از رهگذر همین یافتن حال است که دازاین با هستی در سایه روشن عدم مواجه می‌شود (هایدگر، ۱۳۸۹: ۲۴۳-۲۵۰). این در حالی است که از نظر رانر، طرح پرسش از هستی به‌خاطر استعلای انسان به خداوند یا مطلق است. به‌نظر رانر، نهایت فلسفه هایدگر استعلای دازاین به عدم است، ولی در واقع گشودگی انسان به هستی همان گشودگی به خداوند است (Rahner, 1968: 59-63). رانر با ماهیت پویای عقل که مشخصه سنت تومیستی است، استعلای انسان به خداوند را تبیین می‌کند.

۶. ماهیت پویای عقل: تصدیق ضمنی وجود خدا در فعالیت انتزاعی

در قرون وسطی، افلاطون زودتر از ارسطو مورد توجه قرار می‌گیرد؛ زیرا فلسفه افلاطونی به‌واسطه مختصات شبه‌عرفانی، بهتر با آموزه‌های مسیحیت سازگار می‌شد، ولی نگرش ارسطویی به‌واسطه توجه ویژه‌ای که به طبیعت دارد، در وهله اول ظاهراً از روح تفکر مسیحی فاصله می‌گیرد. رانر با بازخوانی الهیات تومیستی نشان می‌دهد که آکویناس به‌خوبی از ظرفیت‌های فلسفه ارسطویی برای بسط دیدگاه دینی بهره برده است.

آکویناس به‌خاطر تأثیرپذیری مستقیم از سنت ارسطویی معتقد است که هیچ شناخت عقلانی در ما حاصل نمی‌شود مگر اینکه ابتدا از رهگذر حواس ظاهر، تحقق یابد. با توجه به اینکه توماس مبنای تمام تصورات ذهنی را در حواس جسمانی دنبال می‌کند، منکر تصور فطری به‌عنوان امر پیشینی و غیرمأخوذ از تجربه است (Aquinas, 1947: s1, 84, 3). او در عین قبول برخی از لوازم حس‌باوری مثل انکار تصورات فطری، به اصول الهیات مسیحی نیز پای‌بند می‌ماند. در واقع، تحلیل الهیاتی رانر از ماهیت معرفت انتزاعی به نحو قابل توجهی

وفاداری سنت تومیستی به آموزه‌های مسیحی را تبیین می‌کند.

به نظر رانر، در فعالیت انتزاعی عقل سه مرحله قابل تشخیص است: مقایسه، نفی و استعلا. در مرحله اول، عقل با داده‌های حسی مواجه می‌شود و در مقام مقایسه اشیاء، وجوه شباهت و تفاوت هر کدام را در می‌یابد. در مرحله بعد، عقل وجوه تفاوت را نفی می‌کند و با کنار گذاشتن جزئیات به مفاهیم کلی دست می‌یازد. نفی مرزها و محدودیت‌های اشیاء جزئی یا گذار از جزئیت به کلیت در گرو درک قبلی از امر مطلق است. برخلاف نگرش فیلسوفان تجربه‌گرا که نامتناهی را ابداع عقل به واسطه سلب امور متناهی می‌دانند، رانر معتقد است که عقل انسان درک پیشامفهومی از مطلق دارد. البته رانر با اقتباس مفهوم *vorgriff* یا امر پیشامفهومی از پدیدارشناسی هایدگر تلاش می‌کند تا از زاویه وجودشناسی به امر نامتناهی نگاه کند و از این طریق در چارچوب تفکر تومیستی که منکر تصور فطری است، باقی بماند. اینکه انسان در پی شناخت جهان و برکشیدن پدیده‌ها از ساحت جزئیت به کلیت است به خاطر افق استعلایی معرفت او می‌باشد. با توجه به این دیدگاه، امکان متافیزیک را باید در الهیات جست‌وجو کرد؛ زیرا بدون وجه استعلایی روح، انسان در مرزهای جزئی حواس ظاهر باقی می‌ماند و از قلمرو حس فراروی نمی‌کند. با توجه به این تحلیل، می‌توان معنای این سخن رانر را دریافت که تمام وجودشناسی‌ها انتوتئولوژیکال هستند و هایدگر نیز از این امر مستثنی نیست. هایدگر معتقد بود که در وجودشناسی بنیادین، پرسشگری پارسایی تفکر است؛ بنابراین اگر به دنبال علت قصوای هستی باشیم، راه را بر پرسش از هستی مسدود می‌کنیم و به دام نگرش موجودانگاران یا انتیک می‌افتیم. ولی به نظر رانر، وجودشناسی نیز نوعی متافیزیک است و حسب اینکه مبنای متافیزیک وجه استعلایی روح بشری و درک پیشامفهومی از نامتناهی است، پس وجودشناسی ابتدای بر الهیات دارد. رانر وجه استعلایی روح بشر را با تحلیل خاص خود از حیث التفاتی (*Intentionality*) به عنوان مهم‌ترین مشخصه آگاهی نشان می‌دهد (Rahner, 1968: 53-58).

۷. تحلیل الهیاتی از حیث التفاتی آگاهی در اندیشه رانر

منظور از حیث التفاتی این است که آگاهی همواره آگاهی از چیزی است و بدون موضوع تعیین نمی‌یابد (Brentano, 1982: 2, 20-25/ 23-27). انسان به واسطه التفاتی بودن آگاهی یا وجه ارتباطی آن، همواره برون‌ایستایی دارد و به تعبیر هایدگر، فاقد فضای محض درونی

است (هایدگر، ۱۳۸۹: ۴۰۷). امر استعلایی - که شرط معرفت است ولی خودش مشروط نمی‌شود - زمانی تعیین می‌یابد که آگاهی انسان دارای ابژه یا موضوع باشد. به نظر رانر، خدا یا امر استعلایی شرط معرفت است و عملکرد آن نیز در گرو فعل آگاهی است. از آنجا که آگاهی به‌عنوان یک فعالیت منوط به حضور ابژه یا موضوع شناسایی است، تصدیق ضمنی خدا نیز وابسته به فعل آگاهی می‌شود. با هر شناخت انسان از عالم، حتی شناخت جزئی، امر استعلایی به‌طور ضمنی تصدیق می‌شود. انسان به‌واسطه بهره‌مندی از مطلق، می‌تواند از امور جزئی فراروی و با استعلای از خویش به‌سوی تمامیت جهان حرکت کند (Rahner, 1968: 468). البته این بهره‌مندی فقط از این جهت نیست که انسان درک پیشامفهوم از مطلق دارد، بلکه به معنای این است که از نظر هستی‌شناختی، انسان خود جزئی از مطلق است. به جای اینکه بگوییم انسان به‌واسطه درک ماقبل تأملی از امر استعلایی، از امور جزئی استعلا می‌جوید، بهتر است بگوییم که آگاهی انسان فی‌نفسه استعلایی است و خود حصه‌ای ضعیف از وجود مطلق می‌باشد و گرنه نمی‌توانست با معرفت انتزاعی و علمی از محدودیت‌های جهان ماده گذر کند و طبیعت را مسخر خویش سازد. این تحلیل الهیاتی از حیث التفاتی به‌عنوان مهم‌ترین ویژگی آگاهی، زمینه‌ساز طرح نوعی الهیات فلسفی می‌شود که نقطه ثقل آن ماهیت شخص انسان است.

۸. رابطه فلسفه و دین در اندیشه رانر: الهیات سیستماتیک مدرن

رانر در کتاب «شنوندگان کلمه» (Hearers of the Word) به تبیین رابطه فلسفه و الهیات می‌پردازد. او به جای اینکه مثل هایدگر پیشینی بودن امر متناهی را بپذیرد، از فلسفه به‌عنوان ابزاری برای تبیین ظهور مسیح و لطف الهی استفاده می‌کند (Rahner, 1968: 50). در همین راستا، سرنخی در کتاب «کانت و مسأله متافیزیک» اثر هایدگر می‌یابد و از طریق آن خوانش خاص خودش را ارائه می‌دهد. به نظر هایدگر، دو قوه حساسیت و عقل ریشه در قوه خیال دارند و همان‌طور که کانت بر تناهی فاهمه تأکید دارد، هایدگر نیز در تحلیل پدیدارشناختی خود از هستی به محدودیت وجودی دازاین اشاره می‌کند. رانر معتقد است که در قیاس با ریشه‌ای بودن قوه خیال نسبت به حساسیت و عقل، می‌توان نقطه مشترک فلسفه دین و الهیات را شخص انسان دانست. به نظر رانر، به‌جای اینکه مثل هایدگر شخص انسانی را با تناهی وجودی تعریف کنیم، باید انسان را مثل متفکران مدرسی و ایدئالیست‌های آلمانی

گشوده به نامتناهی بدانیم. به نظر رانر، پیشامفهوم حلقه ارتباط فلسفه و الهیات است. فلسفه‌ای که خود را برای انکشاف ممکن خدا گشوده می‌دارد، راهی به سوی الهیات خواهد یافت و تا امر نامتناهی صعود خواهد کرد. انکشاف الهی تنها زمانی ممکن است که انسان افق پیشینی برای دریافت آن را داشته باشد (Fritz, 2012: 327-328). به نظر رانر، فلسفه و الهیات مبنایی مشترک دارند؛ بدین نحو که پرسش از فلسفه دین به منزله پرسش از ماهیت انسان است و یک پرسش استعلایی محسوب می‌شود (Mason, 2014: 464-465). رانر سه گزاره درباره انسان مطرح می‌کند که اساس الهیات فلسفی او می‌شود: ۱) انسان یک شخص روحانی محسوب می‌شود که ادراک پیشامفهومی از خدا دارد؛ ۲) انسان با اراده آزاد به خدا عشق می‌ورزد و خود را در برابر سکوت و یا سخن خدای وحی، گشوده می‌دارد؛ ۳) انسان باید به انکشاف خداوند در تاریخ و کلام بشری، گوش بسپارد (Mason, 2014: 466).

چهار رویکرد در «تعامل میان فلسفه و الهیات» در دوره معاصر قابل تفکیک است که عبارت‌انداز: فلسفه دین تحلیلی، الهیات تحلیلی، الهیات سیستماتیک و الهیات پسامدرن. با توجه به مقالاتی که درخصوص ملاک‌های تعیین انواع مطالعات الهیاتی فوق نوشته شده است، میان آنها از حیث موضوع هم‌پوشانی وجود دارد، ولی درعین حال از حیث روش تفاوت‌هایی وجود دارد. جان وبستر در مقاله «چه چیز الهیات را الهیاتی می‌کند»، مشخصه الهیات سیستماتیک را تبیین جانبدارانه محتوای آموزه‌های کتاب مقدس با تأملات فلسفی می‌داند (Webster, 2015: 18-20). با توجه به اینکه رانر از فلسفه برای بازخوانی و تفسیر سنت کاتولیک بهره می‌برد، می‌توان فعالیت او را از سنخ الهیات سیستماتیک دانست. رویکرد نظام‌مند، توجه به وجوه وحدت‌بخش بین آموزه‌های دینی و پیوند آنها با جریان‌های معاصر می‌تواند از جمله شاخصه‌هایی باشد که اندیشه رانر را در شمار نوعی الهیات سیستماتیک قرار می‌دهد که با رویکرد مدرسی تفاوت می‌یابد. البته رانر در آثار خود تلاش می‌کند که به زعم خودش نوعی فلسفه دین ارائه دهد که در پیوند با الهیات است، ولی با توجه به آنچه گفته شد، بهتر است که او را از متفکران الهیات سیستماتیک مدرن بدانیم.

۹. خوانش ماریون از آنالوژی در الهیات تومیستی از رهگذر نقدی بر هایدگر

هایدگر در یک سخنرانی (۱۹۵۷) برای نخستین بار اصطلاح انتوتئولوژی (Ontotheology) را به کار می‌برد. به نظر او، انتوتئولوژی یا وجودشناسی الهاتی اساساً با وجودشناسی بنیادین

(Basic ontology) اختلاف دارد؛ زیرا در الهیات، مؤسس و علت هستی را خداوند می‌دانند و همین باور راه را بر پرسشگری از هستی می‌بندد. از سوی دیگر، علیت ریشه در رویکرد متافیزیکی به جهان دارد و حسب ادعای هایدگر مبنی بر پایان متافیزیک، روی آوردن به انتوتولوژی به منزله فهم انتیک یا موجودانگاران است. به عبارت دیگر، متافیزیک با مقوله‌بندی‌های ذهنی رویکرد موجودانگاران به هستی دارد و تمایز بین وجود و موجود را که نقطه عزیمت هستی‌شناسی بنیادین است - نادیده می‌گیرد (Heidegger, 1969: 57-58). هایدگر که در دوره جوانی تحت تأثیر الهیات بود و حتی به واسطه کشیشی به نام کنراد گروبر با فلسفه به معنای حرفه‌ای کلمه آشنا شد، به تدریج از الهیات فاصله گرفت و موضع‌گیری بی‌طرفانه (فارغ از خداباوری و الحاد) نسبت به الهیات اتخاذ کرد (مک‌کواری، ۱۳۹۷: ۲۳/۱۰۵). او ادعا کرد که الهیات تومیستی مصداق بارز انتوتولوژی است. ماریون در چاپ نخست کتاب «خدا بدون وجود» با هایدگر در انتساب انتوتولوژی به آکویناس هم‌صدا شد، ولی در طبع دوم آن اثر (۱۹۸۲) با ارائه رویکردی نو از اصطلاح آنالوژی ادعا کرد که آکویناس را نمی‌توان انتوتولوژیست دانست (Marion, 1982: 47/ 80-81). آکویناس در تحلیل معاشناختی اوصاف الهی برای اجتناب از تشبیه و تنزیه از روش آنالوژی (تشابه) بهره می‌برد. بر اساس این روش، نمی‌توان اوصاف انسانی را در همان معنای اصلی به خداوند نسبت داد و همچنین نباید خداوند را مطلقاً منزّه از این اوصاف دانست؛ زیرا گزینه اول به تشبیه و گزینه دوم به تعطیل معرفت می‌انجامد. در حد فاصل مقام تشبیه و تنزیه، با استناد به این پیش‌فرض که «بین خالق و مخلوق فاصله نامتناهی هست»، باید گفت که خداوند اوصافی مثل علم و حیات و اراده را به نحو اتم و اکمل دارد و انسان به‌عنوان مخلوق، برخوردار از رقیقه این صفات است. بنابراین، همان‌طور که ما صفاتی مثل وفاداری و ... را به موجودات مادون خود نسبت می‌دهیم، بر وجه تشابه می‌توان صفتی مثل وجود و علم را حسب شباهت معلول با علت و البته با رفع نواقص به خداوند هم نسبت داد (Aquinas, 1947: S1, Q13, a2, 4, 5). ماریون بر پیش‌فرض اصلی روش آنالوژی یعنی «فاصله نامتناهی بین خالق و مخلوق» متمرکز می‌شود. به نظر او، آکویناس این اصل موضوعه را از دیونوسیوس مجعول که وامدار سنت نوافلاطونی است، اقتباس می‌کند. الهیات عرفانی دیونوسیوس مجعول مبتنی بر نگرش سلبی یا آپوفاتیک است (Dionysius, 2021: I, P108). به دیگر سخن، همان‌طور که فلوطین احد را فراتر از وجود می‌داند، آکویناس هم بین esse (هستی خداوند) و ens (مفهوم عام وجود که منتزاع از موجودات است) فرق می‌گذارد (Martis, 1996: 62). تحلیل ماریون این

است که آکوئیناس هستی خداوند را فراسوی هر گونه مفهوم‌سازی متافیزیکی می‌داند و برخلاف دعوی هایدگر، نباید او را انتوتولوژیک تلقی کرد. از آنجا که آکوئیناس هستی خداوند را فراتر از تعینات ذهنی ما می‌داند، نهایتاً در شناخت اوصاف الهی رویکرد سلبی دارد و همگام با سنت نوافلاطونی و البته به واسطه دیونوسیوس مجعول، درباره خداوند صفت خیر را بر صفت وجود مقدم می‌داند (Lyons, 2016: 42-45). بازخوانی سنت نوافلاطونی در اندیشه ماریون را باید در پرتو رویکرد نقادانه او به برخی از جریان‌های فلسفه معاصر دید. بنابراین لازم است که به چرخش الهاتی که ماریون در پدیدارشناسی ایجاد می‌کند، بپردازیم.

۱۰. تحلیل ماریون از حیث التفاتی آگاهی: پدیده اشباع‌شده

در دوره معاصر شاهد نوعی چرخش الهاتی در میان برخی از پدیدارشناسان هستیم که مصداق بارز آن را می‌توان در اندیشه ماریون دید. ماریون در این بحث متأثر از هوسرل و سارتر است و دیدگاه خود را در مواجهه انتقادی با آنها مطرح می‌سازد؛ بنابراین لازم است که ابتدا نگاه اجمالی به اسلاف فکری او داشته باشیم.

هوسرل تحت تأثیر برنتانو ادعا کرد که آگاهی ویژگی درباره‌گی (aboutness) دارد، یعنی تحقق آن به‌عنوان یک فعالیت منوط به وجود موضوع یا ابژه است. او در بررسی فرآیند تشکیل آگاهی با روش تقلیل (reduction) از شیء به ابژه و سپس به نوئما (نحوه ظهور و دادگی ابژه برای فاعل‌شناسی) می‌رسد. هوسرل نقطه ثقل آگاهی را آگوی استعلایی می‌داند که به‌عنوان من یا خودِ درونی، پدیده‌ها را به‌عنوان معانی تقویم می‌بخشد (هوسرل، ۱۳۸۴: ۷۸-۸۳). ولی به نظر سارتر آگاهی به درستی التفاتی دارد اگر و فقط اگر بدون من یا ساحت متعالی باشد. طبق این نگرش، آگاهی باید از تمام ساختارهای خودشناختی تصفیه شود زیرا با توجه به حیث ارتباطی آن، تنها زمانی محقق می‌شود که در رابطه با (هستی در خود) یا ابژه بیرونی قرار گیرد (Sartre, 1956: 794-795).

به نظر سارتر در جهان، پدیده‌ها یا هستی برای خویش دارند و یا هستی در خویش. انسان به‌عنوان موجود آگاه، هستی برای خویش است و اشیاء چون برای خودشان حضور ندارند، از سنخ هستی در خویش یا وجود فی‌نفسه می‌باشند. خصلت آگاهی انسان به گونه‌ای است که می‌خواهد در وجود خود به یگانگی هستی برای خود و هستی در خود برسد. سارتر معتقد است که آرمان خداگونه شدن، تقلای بیهوده بشری است و بهایی جز فقدان

انسان‌بودگی ندارد (Sartre, 1956: 784). طبق این تعبیری فلسفی معروف سارتر که «انسان هست آنچه نیست و نیست آنچه هست»، آگاهی همواره با تصاحب بالقوه و تدریجی اشیاء به فعلیت نسبی می‌رسد و اگر تصور کنیم که هستی در خود و هستی برای خود به وحدت بالفعل و نهایی رسیده‌اند، دیگر جایی برای آزادی و کنش فعالانه باقی نمی‌ماند (Sartre, 1956: 735/798). برخلاف اصل دلیل کافی (Sufficient reason) در متافیزیک سنتی، هستی فی‌نفسه فاقد دلیل و علت است. در واقع امر فرآپدیداری را نمی‌توان با علت که مأخوذ از تجربه پدیدارشناختی است، تعیین بخشید. به نظر سارتر تلاش آزادانه انسان برای از آن خود کردن (appropriate) اشیاء در نهایت به خاطر ساختار عینی جهان متوقف می‌شود. او برای تبیین این نکته از استعاره لجن چسبناک (Viscous slime) استفاده می‌کند. به نظر سارتر این خصصت ذاتی آگاهی است که می‌خواهد همه چیز را تصاحب کند، ولی در نهایت با مقاومت هستی در خود مواجه می‌شود که از تعیین مفهومی می‌گریزد (Sartre, 1956: 781-783). در مواجهه با ویسکوزیته یا (گرانروی/مقاومت در برابر جاری شدن) که مشخصه لجن چسبناک است، حیث التفاتی معکوس می‌شود. ویسکوزیته بیانگر ضد-تجربه است، یعنی به جای اینکه اُبژه با هستی برای خود صورت‌بخشی شود، با هستی در خود تسخیر می‌گردد. به نظر سارتر ویسکوزیته انتقام هستی در خود است زیرا افق پدیدارشناختی هر تجربه ممکن را نقض می‌کند و ما را با ساختار عینی جهان به‌عنوان امری نامتعیین و رازآلود روبه‌رو می‌سازد.

ماریون برخلاف هوسرل و سارتر معتقد است که روش اصلی پدیدارشناسی حیث التفاتی نیست بلکه عمل تقلیل است. او با بررسی تاریخ پدیدارشناسی معاصر سه نوع تقلیل را از هم تفکیک می‌کند. به نظر ماریون، تقلیل اول در پدیدارشناسی هوسرل رخ می‌دهد که در نهایت آگوی استعلایی را به‌عنوان نقطه ثقل معرفت یا کانون کنش‌های آگاهانه مطرح می‌سازد. تقلیل دوم مربوط به پدیدارشناسی هایدگر است که از هستی موجودات به پدیده هستی منتقل می‌شود. هوسرل و هایدگر محدودیت‌های مفهومی مثل ابژکتیوته یا هستی را به‌عنوان افق پدیدارشناسی مفروض می‌گیرند. در مقابل، ماریون و سارتر در این نکته توافق دارند که آگوی استعلایی هوسرل نتیجه مناسبی برای پدیدارشناسی نیست. البته سارتر با محوریت قرار دادن حیث التفاتی، ولی ماریون با تأکید بر روش تقلیل به این موقف می‌رسند. به نظر ماریون، باید به مهم‌ترین شعار پدیدارشناسی یعنی بازگشت به خود اشیاء پرداخت. او در تقلیل سوم با کنار گذاشتن تمام افق‌های مفهومی و محدودیت‌های پیشینی به اصل دادگی (Givenness) می‌رسد. تعلیق اصل دلیل کافی این امکان را فراهم می‌کند که هر پدیده‌ای بدون چون‌وچرا

خودش را همچون هدیه‌ای ببخشد. از منظر ماریون، به جای اصل دلیل کافی، پدیدارشناسی مجهز به شهود کافی (Sufficient intuition) است که مصداق بارز آن در پدیده اشباع‌شده (saturated phenomenon) تجسم می‌یابد (Leung, 2022: 5-8).

به نظر ماریون، مهم‌ترین دستاورد هوسرل این است که برای شهود ظرفیتی فراتر از مرزهای متناهی ذهن انسان لحاظ می‌کند؛ به طوری که می‌توان آن را زمینه‌ای برای تقویت مسیح‌شناسی با هدف جانبی کنار گذاشتن متافیزیک دانست. طبق این نگرش، هوسرل نتوانست از تمام ظرفیت‌های شهود گسترده استفاده کند، ولی ماریون در کتاب «بت و فاصله» ادعا می‌کند که از این امکان برای پرداختن به پدیده انکشاف (مسیح) بهره برده است (Fritz, 2012: 324-325). به نظر ماریون، دادگی به عنوان غایت نهایی تقلیل پدیدارشناختی به بهترین نحو در پدیده اشباع‌شده تجسم می‌یابد. ساختار پدیداری خود-بخشی و دادگی در تمام پدیده‌ها مشترک است، ولی ظهور پادارایی آن را باید در پدیده اشباع‌شده دید. پدیده اشباع‌شده بیانگر زیادت شهود بر مفهوم است و از هر گونه افق و چارچوب مقولی می‌گریزد (Marion, 2002a: 199). همان‌طور که بر اساس استعاره لجن چسبناک یا ویسکوزیته در پدیدارشناسی سارتر، حیث التفاتی معکوس می‌شود، در تلقی ماریون از پدیده اشباع‌شده نیز دادگی محض به عنوان مشخصه اصلی پدیدار بودن (Phenomenality) معرفی می‌شود. به نظر ماریون، پدیده اشباع‌شده به جای اینکه منقاد من اندیشنده شود، بر سوژه تأثیر می‌گذارد. به عبارت دیگر، پدیده اشباع‌شده خاصیت غیرالتفاتی و ضدتجربه (Counter-experience) دارد؛ یعنی در شرایط عادی، فاعل‌شناسی ابژه را از آن خود می‌کند، ولی آگاهی انسان گاه در مواجهه با وجوهی از واقعیت توانایی عینیت‌بخشی و التفاتی خود را از دست می‌دهد. آنچه سارتر تحت عنوان ویسکوزیته یا وجه التفات‌گریز واقعیت بیان می‌کند، در فلسفه ماریون با پدیده اشباع‌شده بیان می‌شود. سارتر خداوند را به عنوان آرمان یگانگی هستی در خود و هستی برای خود، آرزوی بیهوده می‌داند و رویکرد الحادی اتخاذ می‌کند، ولی به نظر ماریون، پدیده اشباع‌شده فضایی برای مطرح شدن خدا در پدیدارشناسی فراهم می‌سازد و این نوعی چرخش الهاتی است که در پدیدارشناسی معاصر رخ می‌دهد (Leung, 2022: 14-16). بعد از اینکه ماریون از نابسنده‌گی رویکرد متافیزیکی در مواجهه با خداوند سخن گفت، از طریق مفهوم آیگون و تمایز آن با جهت‌گیری بت‌انگاران، بدیل روش‌شناختی خود را در الهیات مطرح می‌سازد.

۱۱. تمایز بین بُت و آیکون

به نظر ماریون، اگر از زاویه متافیزیکی وجود خداوند را اثبات یا توصیف کنیم، او را در حصار مفاهیم خود محدود کرده‌ایم و این به نگرش بت‌انگاران از خداوند می‌انجامد. برخلاف رویکرد رایج که آکوئیناس را به‌عنوان پیرو ارسطو و در خدمت متافیزیک او معرفی می‌کند، ماریون با تشخیص رگه‌های نوافلاطونی الهیات تومیستی، این باور را توجیه می‌کند که آکوئیناس از پیشگامان فراروی از متافیزیک در خداشناسی است. ماریون در تقابل با رویکرد بت‌وارانه از مفهوم آیکون برای ارتباط با خداوند استفاده می‌کند. با توجه به فاصله نامتناهی بین خالق و مخلوق و اینکه هستی خداوند را نمی‌توان با مفاهیم انتزاعی مورد خطاب قرار داد، تنها بدیلی که باقی می‌ماند این است که موجودات را نشانه‌ای بر وجود خدا بدانیم. ماریون به جای نگرش مفهومی در حوزه الهیات، بر وجه عملی و تجربی آیکون تأکید می‌کند (Marion, 2001: 17). آیکون می‌تواند به‌مثابه تجربه اخلاقی یا زیبایی‌شناختی و عاطفی مطرح شود. تأکید ماریون بر وجه عملی ارتباط موجودات با خداوند یادآور نگاهی است که در سنت نوافلاطونی و آگوستینوسی درخصوص نقش اراده انسانی در عروج روحانی وجود دارد. به نظر ماریون، انسان در تجربه عاشقانه یا نیایش، به فهمی درونی و عمیق از الوهیت می‌رسد که ریشه‌ای تر و تأثیرگذارتر از توصیفات مفهومی یا متافیزیکی از آن است. در همین راستا، عبارتی از آکوئیناس شایان توجه است که مبنای پدیدارشناسی عشق در اندیشه ماریون می‌شود: شایسته است که انسان در رابطه با موجودات مادون، قوای عقلانی و ظرفیت شناختی خود را به‌کار گیرد و در رابطه با تعالی خداوند از اراده خود استفاده کند و به او عشق بورزد (Aquinas, 1947: s1, 82, 3).

۱۲. مسیح‌شناسی و پدیدارشناسی عشق

ماریون معتقد است که پدیده اشباع‌شده می‌تواند پیوندگاه آیکون و انکشاف الهی باشد. درواقع، انکشاف الهی به‌عنوان پدیده اشباع شده در حصار مقولات محض فاهمه نمی‌گنجد (Marion, 2002a: 234). در اندیشه کانت، تجربه زمانی ممکن می‌شود که در ذیل زمان و مکان (صور پیشین حساسیت) و تحت قالب مقولات محض فاهمه قرار بگیرد. حسب این دیدگاه، هیچ چیز به خودی خود و مستقل از فعالیت سوژه نمی‌تواند پدیدار شود. این در حالی است که به نظر ماریون، انکشاف الهی به‌عنوان پدیده اشباع شده، بی‌آنکه از سوی من

استعلامی تقویم یابد یا با شرایط صوری تجربه انطباق یابد، خودش را بر سوژه آشکار می‌سازد. در تجربه عاشقانه و اخلاقی نیز دقیقاً همین اتفاق می‌افتد؛ یعنی وجه تقوّم بخش سوژه تحت‌الشعاع قرار می‌گیرد و انسان خودش را در برابر چهره دیگری گشوده می‌دارد و احساس مسئولیت نامتناهی می‌کند (علیا، ۱۳۹۵: ۷۱). بر همین اساس، ماریون تجربه اخلاقی و عاشقانه را از سنخ آیکون می‌داند. به نظر او، انکشاف الهی اشباع اشباع است به این معنا که وجود مسیح پدیده اشباع‌شده در معنای اول است و زمانی که شخص مسیحی خودش را به پیروی از دستورات او ملزم و متعهد می‌کند، اشباع درجه دو رخ می‌دهد (Marion, 2002b: 157-159). در این تجربه، مسیح همچون سوژه استعلامی خیر به پیروان خود می‌نگرد و بدون اینکه اُبژه معرفت شود، در وجود آنها دخل و تصرف می‌کند (Mason, 2014: 32). به نظر ماریون، رویکرد متافیزیکی به خداوند در نهایت سر از نیپیلیسم در می‌آورد و بهترین جایگزین برای اجتناب از این رویه، پرداختن به تجربه عاشقانه است. او معتقد است که مفهوم عشق مشترک معنوی است؛ یعنی تقسیم آن به مجازی و حقیقی اشتباه است (Marion, 2003: 54). عشق در سطوح مختلف بی‌هیچ ایهام و دوگانگی ریشه در بخشش و دهش الهی دارد و در تمام سطوح از ارتباط خداوند با جهان نشئت می‌گیرد.

۱۳. رابطه فلسفه و دین در اندیشه ماریون: الهیات پسامدرن

تلاش ماریون برای ایجاد تعامل بین فلسفه و دین را باید در ذیل الهیات پسامدرن مطرح کرد. یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های الهیات پسامدرنیسم این است که رویکردی ساختارشکنانه دارد. ساختارشکنی مخرب نیست، بلکه هدف اصلی آن پالایش یک نظام فکری برای دستیابی به تجارب آغازین و نخستینی به‌عنوان مبنای عمل و باور است (چارلزورث، ۱۳۹۶: ۱۸۱). ساختارشکنی به یک میزان با خداباوری سنتی و الحاد - که هر دو مبتنی بر قالب‌های متافیزیکی هستند - مخالف است. نقد مشترک هایدگر و ماریون بر انتوتئولوژی و تمایل به الهیات سلبی برای اجتناب از نگرش متافیزیکی است. انتوتئولوژی خدا را به‌عنوان علت و مؤسس هستی در نظر می‌گیرد و مقوله علیّت را که یک مقوله ذهنی است، به خداوند نسبت می‌دهد. به نظر ماریون الهیات دانش سازمان‌یافته یا علمی مبتنی بر اصول و قواعد ذهنی نیست که خداوند را به‌عنوان اُبژه بررسی کند. بر همین اساس ماریون بین بُت و آیکون فرق می‌گذارد و معتقد است که الهیات با انتساب وجود به خداوند و قرار دادن آن در تنگنای مفاهیم ذهنی انسان، با

خدا به مثابه بُت مواجه می‌شود و برای اجتناب از این رویکرد متافیزیکی باید به پیروی از سنت نوافلاطونی بهترین صفت خدا را خیر یا عشق دانست. طبق این دیدگاه بر دیگرگونه بودن خداوند تأکید می‌شود و به جای شناخت ایجابی از خداوند، رویکردی سلبی مطرح نظر قرار می‌گیرد (Marion, 1982: 47-52). در واقع کنار گذاشتن آنچه در میان الهیدان‌های سنتی مفروض و مسلم انگاشته شده است و تلاش برای رسیدن به سرچشمه‌های اولیه مواجهه با الوهیت، مصداق آشکار ساختارشکنی است و ماریون نیز با اولویت بخشیدن به صفت خیر در مقایسه با صفت وجود در همین راستا عمل می‌کند.

۱۴. مقایسه برخی از شاخصه‌های الهیات تومیستی رانر و ماریون

۱-۱۴ شباهت دیدگاه رانر و ماریون: گشودگی انسان به نامتناهی

با توجه به اینکه ماریون به‌ویژه در دوره اولیه تفکر خود متأثر از هانس اورس بالتاسار (Hans Urs von Balthasar) و کارل بارث (Karl Barth) است، ظاهراً قرابت فکری چندانی با اندیشه رانر ندارد. بین الهیات بالتاسار-بارث و الهیات رانر از نظر جهت‌گیری تمایزات قابل توجهی است و ادعای اخیر بر همین اساس مطرح می‌شود. البته ماریون بعداً در پدیدارشناسی خود دچار گشت فکری می‌شود و بر حسب برخی از شاخصه‌ها، می‌توان او را در توافق با الهیات رانر دید. ماریون در آثار اولیه‌اش مثل «بت و فاصله» (The idol and distance) بر آزادی اراده خداوند برای آشکار ساختن خویش تأکید می‌کند و ظهور خدا در زندگی انسان را امری غیرمنتظره و پیش‌بینی‌ناپذیر می‌داند. در واقع رانر انکشاف الهی را شرط پیشینی آگاهی و اراده انسان می‌داند ولی به نظر ماریون این دیدگاه متافیزیکی با ذات الهیات که بر رازآلودگی خداوند استوار است، منافات دارد. اینکه ماریون نمی‌تواند انکشاف الهی را شامل اُفق پیشینی بداند، بیانگر حرکت او در راستای الهیات بالتاسار است. البته بالتاسار گشودگی انسان نسبت به خدا را می‌پذیرد ولی به عقیده او این امر در اختیار مخلوق نیست بلکه فیضان الهی همچون صاعقه‌ای است که زندگی روزمره را دچار گسست می‌کند. انکشاف الهی حقیقتی غافلگیرکننده و برهم‌زننده مقولات ذهنی است و نمی‌توان آن را سازگار با مفاهیم بشری و در امتداد فعالیت شهود دانست. هر چند ماریون در کتاب «خدا بدون وجود و بت و فاصله» به‌واسطه تأثیرپذیری از بالتاسار با رانر اختلاف نظر پیدا می‌کند ولی در سه‌گانه پدیدارشناسی - تقلیل دادگی (Reduction and Givenness)، وجود داده شده (Being Given)، تفسیر افراط

(In Excess) - می‌توان بین او و رانر شباهت فکری زیر را دید (Fritz, 2012: 318-323). ماریون و رانر برخلاف هایدگر معتقدند که عقل بشری گشوده به نامتناهی است؛ به طوری که فقط رو به امر متناهی ندارد. رشد قابلیت‌های شناختی انسان با کاربست آنها بر امور کرانمند و متناهی حاصل نمی‌شود بلکه با گشودگی به امر نامتناهی - به عنوان آنچه قابل تعریف نیست و در مرزهای دانش نمی‌گنجد - تحقق می‌یابد. ماریون در سه‌گانه پدیدارشناسی به دنبال گسترش شهود است تا به نوعی نامتناهی را در تفکر خود وارد سازد و از آن برای تحلیل پدیدارشناسانه از اشتراک معنوی عشق استفاده کند (Fritz, 2012: 331-332). به نظر رانر حرکت تفکر به سوی نامتناهی به منزله مواجهه با رازآلودگی و درک‌ناپذیر بودن خداوند است و هر گونه تعقلی درباره واقعیت همواره درنهایت به مرحله (تقلیل به راز) می‌رسد و تمام تحقیقات بشری با عدم تناهی و مهارناپذیر بودن واقعیت روبه‌رو می‌شود (Rahner, 1966: 49). غیرقابل درک بودن شخص انسانی افقی برای ظهور خداوند در جهان است. به همین خاطر است که اوج انکشاف الهی در مسیح رخ می‌دهد که در او خداوند راز بشریت را آشکار می‌کند. به نظر ماریون پدیدارشناسی باید دو فرض درباره امر درک‌ناپذیر را رد کند: (۱) عدم توانایی اندیشیدن به آن؛ و (۲) مرزی یا حدی بودن آن. به نظر او وقتی که لوگوس لایتناهی جسمانیت یافت، جنبه محدود فردی بُعد متعالی پیدا کرد. در عقل بشری امر لایتناهی نقش می‌بندد و به همین خاطر نامتناهی صرفاً یک امر مرزی یا سلبی نیست بلکه در برانگیختن انسان کارکرد محصل دارد (Fritz, 2012: 333). کانت درک‌ناپذیری راز را به معنای عدم کارایی قوه شناخت یا خارج بودن از قلمرو معرفت می‌دانست ولی به نظر رانر درک‌ناپذیری خدا برای خود-فهمی انسان اهمیت حیاتی دارد. رابطه متناهی با نامتناهی صرفاً در فهم محدود از نامتناهی پایان نمی‌پذیرد بلکه هر شناخت جزئی به منزله تقرّب به مطلق یا جلوه‌ای از آن است (Adams, 2000: 203-207). علم جدید می‌خواهد انسان را به مثابه ابژه در معرض شناخت عینی قرار دهد و رازآلودگی انسان را نادیده می‌گیرد ولی رانر و ماریون به پیروی از پاسکال بر غیرقابل شناخت بودن انسان و رازآلودگی او تأکید می‌کنند. به نظر آنها رازآلودگی مقوم ماهیت آدمی است و ریشه در راز الوهیت دارد که در کلمه خدا ظهور می‌یابد.

۱۴-۲ تمایز جهت‌گیری رانر و ماریون: تبیین نسبت عقل و اراده در الهیات تومیستی

از ویژگی‌های مشترک دیدگاه رانر و ماریون می‌توان به تأثیرپذیری آن دو از الهیات تومیستی

و پدیدارشناسی هایدگر اشاره کرد. رانر و ماریون به‌عنوان الهیدان معاصر معتقدند که در دنیای امروز باید سنت‌های قرون وسطایی مورد بازخوانی قرار گیرد؛ در غیر این صورت امکان مواجهه معقول با باورهای دینی فراهم نمی‌شود. از این جهت می‌توان آن دو را به‌لحاظ فکری فرزند زمانه خویش دانست و در همین راستا آنها از قابلیت‌های فلسفه هایدگر برای بازخوانی سنت تومیستی استفاده می‌کنند. البته هر کدام از زاویه‌ای خاص به الهیات تومیستی می‌نگرند و با توجه به جهت‌گیری الهیاتی متفاوتی که دارند، برداشت نقادانه متمایزی هم از هایدگر ارائه می‌دهند، برای مثال رانر بر وجه عقلانی الهیات تومیستی متمرکز می‌شود و این امر در تحلیل او از وجه التفاتی آگاهی مشهود است. رانر با تحلیل خاص خود از فعالیت انتزاعی عقل گرایش استعلایی انسان را تبیین می‌کند و نشان می‌دهد که با صدور هر گزاره‌ای تلویحاً وجود خداوند تصدیق می‌شود. این بخش از دیدگاه او ناظر به اهمیتی است که آکویناس برای قوه عقل در اثبات مقدمات ایمان قائل است. از سوی دیگر اینکه توماس به پیروی از ارسطو معرفت را پایه نهاده بر دریافت‌های حسی می‌داند و منکر تصورات فطری است، این سؤال را به ذهن متبادر می‌سازد که این زاویه دید چه سنخیتی با الهیات کاتولیک خواهد داشت؟ به نظر نگارنده این سطور رانر با بسط مفهوم تومیسم استعلایی از رهگذر ادراک پیشامفهوم از خداوند در ضمن فعالیت انتزاعی عقل، به‌خوبی پاسخگوی پرسش فوق است. بخش دیگر تحلیل رانر با اصطلاح ادراک پیشامفهوم می‌رود که آن را با رویکرد نقادانه به پدیدارشناسی هایدگر مطرح می‌کند. رانر به جای درک پیشامفهوم از این‌ها از هستی در فلسفه هایدگر، از شناخت ماقبل‌تأملی یا فرامقولی انسان از خداوند به‌عنوان شرط امکان هر گونه معرفت سخن می‌گوید. آنجا که آکویناس درباره مقایسه عقل و اراده در «کتاب جامع الهیات» بحث می‌کند، در یک موضع اراده را تابع عقل می‌داند زیرا خواستن هر خیر مستلزم تعیین آن است و در موضعی دیگر عقل را تابع اراده می‌انگارد؛ به این معنا که اراده عقل را به فعالیت برمی‌انگیزد. رانر با استفاده از ظرفیت فلسفه هایدگر ادعا می‌کند که تابعیت اراده از عقل در مبحث خداشناسی با فهم فرامقولی یا پیشامفهوم از امر نامتناهی (مطلق) توجیه می‌شود و این درک پیشینی از خداوند تا بدان میزان بنیادین و اولیه است که شرط حصول هر گونه معرفتی - حتی در امور مادی - نیز هست.

به نظر می‌رسد که ماریون موضع دیگر آکویناس درباره نسبت عقل و اراده را نقطه عزیمت الهیات خود قرار می‌دهد. جهت‌گیری ماریون یادآور این عبارت مشهور از آکویناس است که انسان باید با عقل اشیاء مادون را بشناسد و با اراده به خداوند به‌عنوان موجود عالی عشق

بورزد. اولییتی که ماریون برای صفت خیر در قیاس با صفت وجود قائل می‌شود، از یک سو با عبارت فوق از آکویناس هم‌خوانی دارد و از سوی دیگر برای فراروی از متافیزیک و پرهیز از انتوتولوژی است. به‌رغم اینکه در تاریخ فلسفه آکویناس را متأثر از ارسطو می‌دانند، تقدم صفت خیر بر وجود ریشه در تأثیر این الهیدان قرون وسطی از سنت نوافلاطونی و الهیات عرفانی دیونوسیوس مجعول دارد. در ادامه ماریون به تحلیل پدیدارشناختی عشق به‌عنوان تجربه‌ای زیسته می‌پردازد تا از این طریق رابطه وجودی انسان با خداوند را تبیین کند. اهمیتی که ماریون برای تجارب اخلاقی و اشتراک معنوی عشق انسانی و الهی قائل است، در راستای تمایز بین بُت و آیکون قابل تفسیر است. ماریون مصداق حقیقی آیکون در الهیات را پدیده انکشاف یا شخص مسیح می‌داند که نقطه تلاقی امر نامتناهی (خدا) و متناهی (انسان) است. انکشاف الهی یا ظهور خداوند در عرصه تاریخ به‌عنوان «پدیده اشباع‌شده» بیانگر زیادت شهود بر مفهوم است.

۱-۳ مقایسه دیدگاه رانر و ماریون درباره ارتباط فلسفه و الهیات

اگر محوری‌ترین مفهوم در الهیات کارل رانر را ادراک پیشامفهوم بدانیم، می‌توان مفهوم اصلی الهیات ماریون را پدیده اشباع‌شده دانست. با تحلیل جایگاه این دو اصطلاح می‌توان به‌خوبی دیدگاه رانر و ماریون را درباره نسبت فلسفه و الهیات دریافت. رانر امکان الهیات را در فلسفه جست‌وجو می‌کند ولی ماریون به اولویت الهیات بر فلسفه صحنه می‌گذارد. به عبارت دیگر ادراک پیشامفهوم یا فهم ماقبل نظری از خداوند بیانگر این است که اراده تحت سیطره پویایی یا وجه استعلایی عقل است ولی پدیده اشباع‌شده حاکی از تبعیت عقل از اراده‌ای است که مقهور انکشاف الهی است. به نظر ماریون انکشاف الهی از چنان تعالی برخوردار است که هر گونه افق پیشینی یا مرزبندی مفهومی سوژه را در هم می‌شکند و به شیوه غیرمنتظره او را همچون «رویداد از آن خودکننده» (Ereignis/ The event of appropriation) دربر می‌گیرد. مفهوم «رویداد از آن خودکننده» که ریشه در گشت فکری هایدگر و گذار او از کتاب «هستی و زمان» دارد، به این معنا است که هستی به‌مثابه دعوت‌کننده‌ای غیرقابل پیش‌بینی دازاین را فرامی‌خواند. هایدگر در «هستی و زمان» با تحلیل دازاین می‌خواهد معنای هستی را تحلیل پدیدارشناسانه کند ولی در ادامه برای اجتناب از آخرین رگه‌های سوژکتیویسم، مواجهه دازاین با هستی را با «رویداد از آن خودکننده» نشان

می‌دهد. ماریون نیز انکشاف الهی را نوعی پدیده اشباع‌شده می‌داند که شهود آن بر مفهوم فزونی دارد و همچون «رویداد از آن خودکننده» وجه التفاتی سوژه و حیث تقوم بخش آن را به حالت تعلیق درمی‌آورد. همان‌طور که پیش از این گفتیم تأثیرپذیری ماریون از الهیات بالتاسار و بارث او به مفهوم پدیده اشباع‌شده و متقدم دانستن الهیات بر فلسفه سوق داده و از این جهت به برداشتی متمایز از رانر برانگیخته است. نکته جالب توجه این است که رانر و ماریون با اینکه هر دو الهیدان تومیستی هستند ولی هر کدام به واسطه زاویه‌های دید خودشان، برداشت متفاوتی از رابطه عقل و اراده در اندیشه آکویناس دارند. آکویناس از جهتی عقل را تابع اراده و از جهتی اراده را تابع عقل می‌داند و ارتباط این دو را درهم‌تنیده می‌انگارد ولی رانر و ماریون هر کدام به یک وجه از این ارتباط وزن و اعتبار بیشتری می‌بخشند و به تبع، نسبت بین فلسفه و الهیات را از حیث اولویت به شیوه‌ای متفاوت بیان می‌دارند.

۱۴-۴ مقایسه تحلیل رانر و ماریون از حیث التفاتی آگاهی

یکی از تفاوت‌های دیدگاه ماریون و رانر در تحلیل آنها از حیث التفاتی آگاهی است. به نظر رانر اینکه محتوای آگاهی انسان با موضوع آن تعیین می‌شود و اساساً آگاهی جنبه ارتباطی دارد، بیانگر وجه استعلایی آگاهی است. سرشت انسان به گونه‌ای است که با شناخت پدیده‌ها برون‌ایستایی را تجربه می‌کند. در این موضع می‌توان شباهت دیدگاه رانر با آکویناس و هایدگر را مشاهده کرد. آکویناس برخلاف افلاطون معتقد است که انسان درک بی‌واسطه از ذات خود ندارد بلکه خودآگاهی محصول ارتباط با جهان و التفات به پدیده‌ها است. هایدگر هم از زاویه پدیدارشناختی، خودآگاهی را با هستن - توانستن دازاین و ارتباط پویا و دل‌مشغولانه با جهان تبیین می‌کند. مفهوم اگزیزتانس به معنای برون‌ایستایی در پدیدارشناسی هایدگر به دازاین و افق متناهی آن اختصاص می‌یابد ولی رانر آن را در پرتو ادراک پیشامفهوم‌ی از امر نامتناهی (خداوند)، تفسیر می‌کند. تردیدی نیست که توجه رانر به حیث التفاتی ریشه در گرایش تومیستی او دارد که البته با مفهوم اگزیزتانس در پدیدارشناسی هایدگر تقویت می‌شود. از سوی دیگر توجه هایدگر به وجه وجودشناختی التفاتیت به خاطر تأثیرپذیری او از برنتانو و هوسرل است. این درحالی است که ماریون حیث التفاتی را موضوع محوری پدیدارشناسی هوسرل نمی‌داند بلکه بر مرکزیت عنصر تقلیل تأکید می‌کند. به نظر ماریون امکانی در فلسفه هوسرل در خصوص گستردگی قوه شهود هست که به خاطر التزام به سنت

دکارتی حتی از دید هوسرل و اخلافتش دور مانده است. شعار اصلی پدیدارشناسی که گشودگی نسبت به پدیده‌هاست، می‌تواند قوه شهود را مجلایی برای ظهور تمام پدیده‌ها اعم از متناهی و نامتناهی بداند. در مواجهه با انکشاف الهی، قوه شهود منفعل و پذیرنده است و به‌خاطر تعالی امر قدسی، افق مفهومی آن درهم می‌شکند. بر همین اساس تجربه دینی یا «مواجهه شهود با پدیده اشباع‌شده»، خاصیت ضد التفاتی پیدا می‌کند. ماریون با تحلیل مفهوم آنالوژی، تقدم صفت خیر بر صفت وجود را در اندیشه آکویناس تشخیص می‌دهد و آن را نقطه عزیمت پدیدارشناسی عشق می‌داند. با این تفسیر می‌توان ادعا کرد که در هم شکستن مرزبندی‌های مفهومی شخص انسان در مواجهه با پدیده اشباع‌شده و ویژگی ضد التفاتی این رویداد، استبعاد از الهیات تومیستی ندارد.

۱۴-۵ تفسیر رانر و ماریون از الهیات تومیستی به مثابه خشونت در تأویل

تفسیری که رانر و ماریون از الهیات تومیستی ارائه می‌دهند، ممکن است از نظر محققان قرون وسطی از جهاتی قابل قبول نباشد. در تاریخ فلسفه شاهد متفکرانی هستیم که نواندیشی خود را مرهون خشونت در تأویل هستند و حتی با بزرگنمایی بخشی از اندیشه اسلاف خود، امکاناتی را از آن استخراج کرده‌اند که در پرتو مطالعه نظام‌مند و محققانه به دست نمی‌آید. توماس آکویناس به پیروی از ارسطو، منشأ دانش انسان را تجربه حسی می‌داند و حتی با انکار تصورات فطری، از دلایل پسینی برای اثبات وجود خدا استفاده می‌کند. با این حال رانر تحت تأثیر هایدگر و استفاده از تعبیر ادراک پیشامفهوم، تحلیلی از معرفت انتزاعی ارائه می‌دهد که نه تنها الهیات طبیعی بلکه دانش تجربی را متضمن تصدیق تلویحی وجود خدا می‌داند. این تفسیر هر چند بازخوانی اندیشه تومیستی در بستر رویکردهای نوین محسوب می‌شود و به پویایی آن می‌انجامد ولی ممکن است برای محقق دقیق و پایبند به لوازم الهیات تومیستی، تفسیری بعید و شاذ باشد. ماریون نیز برای اجتناب از اتهام انتوتئولوژی که از سوی هایدگر بر تومیسم وارد شده بود، به دنبال سرنخ‌های نوافلاطونی در این سنت قرون وسطایی است. ماریون از یک سو التزام به شاخصه‌های تفکر پسامدرن دارد و از خوانش متافیزیکی درباره خداوند اجتناب می‌کند و از سوی دیگر دعوی هایدگر مبنی بر متافیزیکی بودن الهیات تومیستی را بر نمی‌تابد. بر همین اساس او تمایز بین وجود (esse که مختص خداوند است) و هستی (ens مفهوم منتزع از مخلوقات) در اندیشه آکویناس را مبنای تفسیر خود قرار می‌دهد

و این رویکرد را در راستای تأثیرپذیری او از سنت دیونوسیوسی-نوافلاطونی تفسیر می‌کند. به نظر ماریون چنین خوانشی می‌تواند مؤیدی بر الهیات سلبی و نفی رویکرد متافیزیکی درباره خداوند باشد. ماریون رگه‌های الهیات سلبی را در مفهوم آنالوژی هم دنبال می‌کند زیرا یکی از پیش‌فرض‌های آکویناس در تحلیل معناشناختی اوصاف الهی، اعتقاد به فاصله نامتناهی میان خالق و مخلوق است. با این حال در کتاب‌های تاریخ فلسفه گفته می‌شود که آنالوژی راه‌حلی در میانه تشبیه و تنزیه مطلق است و آکویناس معرفت به خداوند را به قدر ظرفیت عقلانی انسان ممکن می‌داند (ایلخانی، ۱۳۸۲: ۴۲۲-۴۱۷). تردیدی در این خوانش وجود ندارد ولی همان‌طور که گفتیم، می‌توان تفسیر سلبی ماریون را فراتر از درست یا نادرست دانستن آن، تلاش برای شرکت دادن سنت گذشته در گفت‌وگوی معاصر دانست ولو به بهای خشونت در تأویل باشد.

۱۴-۶ دستاورد الهیات رانر و ماریون برای کلام اسلامی

با توجه به قاعده دفع دخل مقدر شاید این سؤال به ذهن مخاطب خطور کند که مقایسه دیدگاه دو الهیدان کاتولیک معاصر چه دستاوردی برای کلام اسلامی دارد. مقاله حاضر می‌تواند زمینه را برای آشنایی محققان کلام اسلامی با الهیات فلسفی در مسیحیت فراهم سازد تا مباحثی را در زمینه کلام تطبیقی مطرح سازند. از جمله موضوعات مشترک میان مباحث کلامی در جهان اسلام و مسیحیت، رابطه عقل و ایمان است که رانر و ماریون با توجه به جهت‌گیری خاص خود، به آن می‌پردازند. تحلیل رانر از مفهوم انتزاع و تصدیق ضمنی وجود خدا در گزاره‌های علمی، می‌تواند برای حل چالش مواجهه سنت با تجدد در کلام جدید اسلامی راهگشا باشد. از سوی دیگر دیدگاه ماریون درباره «پدیده اشباع‌شده»، با برخی از مضامین عرفانی مثل آنچه غزالی در سوانح العشاق می‌گوید، قابل مقایسه است. آمیختگی کلام و عرفان در برخی از متفکران جهان اسلام و آنچه درباره رابطه عقل و عشق گفته می‌شود، ضرورت پرداختن به پدیدارشناسی عشق ماریون و الگوبرداری نقادانه و آگاهانه از این روش نوین را توجیه می‌کند. مقایسه رانر و ماریون هم از این جهت حائز اهمیت است که هر کدام یک ظرفیت از الهیات تومیستی را برای مخاطب معاصر نشان دادند که حاکی از توان فلسفه به‌عنوان معرفت درجه دوم و انعطاف‌پذیر در گسترش مباحث کلامی است. در مجموع همان‌طور که متفکران مسلمان در قرن دوم هجری با ترجمه آثار فلسفی یونان میراث

گرانها و اصیل حکمت اسلامی را در چارچوب بیش معنوی خود پرورش دادند، متکلمان امروز هم می‌توانند با آگاهی از جریان‌های الهیاتی نوین، افق‌هایی جدیدی را فراروی انسان معاصر که غالباً گرفتار بحران بی‌معنایی و پوچی است، بگشایند.

۱۵. نتیجه‌گیری

رانر و ماریون با اتخاذ رویکرد نقادانه به پدیدارشناسی هایدگر، مفاهیم کلیدی خود را برای بازخوانی سنت تومیستی استخراج می‌کنند. رانر معتقد است که فعالیت انتزاعی عقل بدون گشودگی به مطلق محقق نمی‌شود. درواقع، اینکه انسان از امور جزئی فراروی می‌کند و به دنبال ساختن مفاهیم کلی است، به‌خاطر ادراک پیشامفهوم‌ی از خداوند است. رانر اصطلاح پیشامفهوم‌ی را از پدیدارشناسی هایدگر اقتباس می‌کند، ولی برخلاف هایدگر معتقد است که تمام گونه‌های وجودشناسی، حتی انتولوژی بنیادین، خواسته یا ناخواسته دلالت الهیاتی دارند. ماریون هم برخلاف دعوی هایدگر ادعا می‌کند که آکوئیناس انتوتولوژیک نیست و حتی در سخن او می‌توان دلالت‌هایی را مبنی بر نابسندگی متافیزیک برای شناخت خداوند یافت. هرچند درخصوص رابطه فلسفه و دین، شبکه‌های مفهومی (مثل ادراک پیشامفهوم‌ی، پدیده اشباع‌شده، تمایز بت و آیگون، حیث التفاتی آگاهی) بین رانر و ماریون تفاوت دیده می‌شود، ولی هر دو برخلاف هایدگر بر این باورند که انسان گشوده به امر نامتناهی است. ارتباط محصل انسان با نامتناهی در گونه‌های مختلف مواجهه او با هستی، یعنی در شناخت جهان (کارکرد عقل) و یا تجربه عاشقانه (کارکرد اراده) آشکار می‌شود. ظرفیت درونی این عبارت مشهور آکوئیناس که بهتر است انسان در رابطه با اشیاء مادون از قوه عقل و در رابطه با امر متعالی از قوه اراده بهره‌بردارد، به ترتیب در زاویه دید رانر (تومیسیم استعلایی) و ماریون (پدیدارشناسی عشق) ظهور می‌یابد. این دو متفکر با پر کردن فواصل میان سطور، راهی برای هم‌افق کردن الهیات تومیستی با جریان‌های رایج در اندیشه معاصر می‌گشایند.

منابع

- ایلخانی، محمد (۱۳۸۲). *تاریخ فلسفه قرون وسطی*، تهران: انتشارات سمت.
- چارلزورث، ماکس (۱۳۹۶). *فلسفه و دین: از افلاطون تا پست‌مدرنیسم*، ترجمه: علی سنایی، سمنان: انتشارات دانشگاه سمنان.

علیا، مسعود (۱۳۹۵). کشف دیگری همراه با لویناس، تهران: نشر نی.
مک‌کواری، جان (۱۳۹۷). هایدگر و مسیحیت، ترجمه: شهاب‌الدین عباسی، تهران: نشر پارسه.
هایدگر، مارتین (۱۳۸۹). هستی و زمان، ترجمه: عبدالکریم رشیدیان، تهران: نشر نی.
هوسرل، ادmond (۱۳۸۴). تأملات دکارتی: مقدمه‌ای بر پدیده‌شناسی، ترجمه: عبدالکریم رشیدیان، تهران: نشر نی.

- Adams, Nicholas (2000). "The Present Made Future: Karl Rahner's Eschatological Debt to Heidegger", *Faith & Philosophy: Journal of the Society of Christian Philosophers*, Vol. 17, Iss. 2, Article 3, pp. 191-211.
- Aquinas, Thomas (1947). *Summa Theologica*, trans. by: Fathers of the Dominican Province, Petersburg: Benziger Bros.
- Brentano, Franz (1982). *Descriptive Psychology*, Translation and Edition by: Benito Muller, London and New York: Routledge.
- Dionysius (2021). *On The Divine Names and The Mystical Theology*, Introduction by Clarence Edwin Rolt, Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library.
- Fritz, Peter Joseph (2012). "Karl Rahner Repeated in Jean-Luc Marion", *Theological Studies*, Vol. 73, pp. 313-338.
- Heidegger, Martin (1969). *Identity & Difference*, trans. by: Joan Stambaugh, New York and London: Harper & Row Publishers.
- Kant, Immanuel (1998). *Critique of Pure Reason*, trans. by: Allen W. Wood, Cambridge: Cambridge University Press.
- Leung, King-Ho (2022). "Sartre and Marion on Intentionality and Phenomenality", *Theory, Culture and Society*, Vol. 39, No. 1, pp. 41-60.
- Lyons, N. E. (2016). *Being is Double: Jean-Luc Marion and John Milbank on God, Being and Analogy*, Master's Thesis, School of Philosophy, Available (3 September 2025):
<https://acuresearchbank.acu.edu.au/download/0fb3f866039ffdf521cc59facd325cc134b3b6c53dea7f5592625ceb99666528/1691005/LYONS2014.pdf>.
- Rahner, Karl (1966). "The Concept of Mystery in Catholic Theology", *Theological Investigations*, Vol. IV, London: Darton, Longman and Todd, pp. 36-73.
- Rahner, Karl (1968). *Hearers of the Word*. trans. by: Michael Richards, New York: Herder and Herder.
- Rahner, Karl (1969). "The Concept of Existential Philosophy in Heidegger", trans. by: Andrew Tallon, *Philosophy Today*, Vol. 13, pp. 126-137.
- Marion, Jean-Luc (1982). *God Without Being*, trans. by: Thomas A. Carlson, Chicago: University of Chicago Press.
- Marion, Jean-Luc (2001). *The Idol and Distance*, trans. by: T. Carlson, New York: Fordham University Press.

- Marion, Jean-Luc (2002a). *Being Given: Toward a Phenomenology of Givenness*, trans. by: J. Kosky, Stanford: Stanford University Press.
- Marion, Jean-Luc (2002b). *In Excess: Studies of Saturated Phenomena*, trans. by: R. Horner and V. Berraud, New York: Fordham University Press.
- Marion, Jean-Luc (2003). "Unspoken: Apophasis and the Discourse of Love", *Annual Papers Conference of Proceedings of the American Catholic Philosophical Association*, Vol. 76, pp. 39-56.
- Martis, Jean-Luc (1996). "Thomistic Esse - Idol or Icon? Jean-Luc Marion's God Without Being", *Journal of Pacifica*, Vol. 9(1), pp. 55-68.
- Mason, B. M. (2014). "Saturated Phenomena, the Icon, and Revelation: A Critique of Marion's Account of Revelation and the Redoubling of Saturation", *Journal of Aporia*, 24(1), pp. 25-38.
- Sartre, Jean Paul (1956). *Being and Nothingness: A Phenomenological Essay on Ontology*, trans. by: Hazel E. Barnes, New York: A Washington Square Press.
- Webster, John (May 2015). "What Makes Theology Theological?", *Journal of Analytic Theology*, Vol. 3, pp. 17-28.